

Tšamorro keel (Chamorro language)

1. Chamorro language on eesti keele tõlkides Tšamorro keel. (1)

Tšamorro keel - on austroneesia keelkonda kuuluv keel, mida räägitakse peamiselt Guamil ja Põhja-Mariaanidel. Tšamorro keelt räägib üle 60 000 inimese. Tšamorro keelt on tugevasti mõjutanud hispaania keel, tänapäeval ka inglise keel. Näiteks kasutatakse hispaania keelseid arvsõnu.

2. Keelkonna andmed (2) :

- Keele kood: ISO 639-3 - cha
- Klassifikatsioon: Austroneesia - Malai-Polüneesia - Tšamorro
- Keelkond: Austroneesia
- Tüpoloogia : SVO, VSO
- Emakeelet kõnelejaid: 95 000 (1990-2010)

3. Tšamorro keelt kõneldakse peamiselt Guami piirkonnas. Samuti kõneldakse seda keelt ka Lõuna-Mariani saartel ja USAs. Tšamorro keel sisaldab väga palju hispaania keele väljendeid ning inimesed kalduvad arvama, et seal kõneldakse ka hispaania keelt. (4)

4. Viimastel aastakümnnel on tšamorro keele kõnelejate arv langenud, kuid on üritatud erinevate kampaaniatega selle vastu võidelda, et selle areng jääks edaspidi püsima . (4)

5. Tšamorro keel on aastate jooksul väga palju muutunud. Praegused tšamorro arvsõnad pärinevad hispaania keele arvsõnadest, kuid vanasti jagunesid tšamorro arvsõnad erinevatesse käände vormidesse ja neid arvsõnu sai jagada nii : tavalised numbrid (kuupäev, kellaeg jne) , elusorganismid , elutaorganismid ja pikad objektid. (4)

Eesti keeles	Moderne Tšamorro	Vana	tšamorro	arvsõnad	
		Alg Numbrid	Elusad Objektid	Eluta Objektid	Pikad Objektid
üks	unu/una (time)	hacha	maisa	hachiyai	takhachun
kaks	dos	hugua	hugua	hugiyai	takhuguan
kolm	tres	tulu	tato	to'giyai	taktulun
neli	kuattro'	fatfat	fatfat	fatfatai	takfatun
viis	singko'	lima	lalima	limiyai	takliman
kuus	sais	gunum	guagunum	gonmiyai	ta'gunum
seitse	sietti	fiti	fafiti	fitgiyai	takfitun
kaheksa	ocho'	gualu	guagualu	guatgiyai	ta'gualun
üheksa	nuebi	sigua	sasigua	sigiyai	taksiguan
kümme	dies	manot	maonot	manutai	takmaonton
sada	siento	gatus	gatus	gatus	gatus/mana po

6. Foneetika

Konsonandid

Tšamorro keeles on kaheksateist konsonanti ja üks semi-konsonant. See esineb siis kui ta on seotud teiste konsonantidega.(3)

	Blibiaalne		Labio-dental		Alveolaarne		Palataal		Velaarne		Kõrihääl	
	stl.	sth.	stl.	sth.	stl.	sth.	stl.	sth.	stl.	sth.	stl.	sth.
Klusiil	p	b			t	d			k	g		
Afrikaadid					c	ʒ						
Frikativid			f		s						h	
Nasaal		m				n		ɲ		ŋ		

id												
Liikvidad						l,r						
Semi-Konsonant		w										

Hispaania keel mõjutas tšamorro keelt väga palju sellepärast eksisteeris alguses ainult neli vokaali u, æ a, [e] ja [o]. Need vokaalid olid allofoneemid i ja u kinnistes silpides. Kuna kõrged vokaalid i ja u esinesid ainult kinnistes silpides ning e ja o lahtistes silpides muutus nende kõrgus ning tšamorro keel sarnanes rohkem hispaania keelele.

	ees	taga
Kõrge	i	u
Keskmine	e	o
Madal	æ	a

Diftongid

Tšamorro keeles kasutatakse diftonge /ai/ ja /ao/, nagu ka /*taitai*/ (lugema) ja /*taotao*/ (isik). Alltoodud tabelis on kõige tihedamini kasutatavad diftongiga sõnad. (7)

Diftongid	Tšamorro keeles	Eesti keeles
<i>ao</i>	<i>taotao</i>	<i>isik</i>
<i>ai</i>	<i>taitai</i>	<i>lugema</i>
<i>oi</i>	<i>boi</i>	<i>poiss</i>
<i>io</i>	<i>baksion</i>	<i>puhkus</i>
<i>ie</i>	<i>siette</i>	<i>seitse</i>
<i>ia</i>	<i>estoria</i>	<i>jutt</i>
<i>iu</i>	<i>presiu</i>	<i>hinnad</i>

--	--	--

Grammatika

Konsonandi moodustamine

Järgnevad konsonandid ei esine tšamorro keeles sõna lõpus. Nendeks on b, ch, d, g, h, l, ñ, r, y. (7)

Konsonandid – b, d, g ja l võivad esineda silbi lõpus siis kui konsonant esineb paaris.

Chamorro word	Eesti keeles
<i>yabboa</i>	raiuma
<i>godde</i>	siduma
<i>hålle</i>	tõmba
<i>meggai</i>	palju

Rõhuline täishäälik

Kõikki täishäälikuid kasutatakse, et esindada rõhulist täishäälikut mõlemal viisil nii kinnistes kui lahtistes silpides.(7)

Chamorro word	Eesti keel
<i>asut</i>	sinine
<i>tisu</i>	tihke
<i>hatdin</i>	aed
<i>tubu</i>	tore
<i>yu'</i>	l
<i>leche</i>	piim
<i>hotno</i>	ahi
<i>boti</i>	paar
<i>tåta</i>	isa
<i>båtsala</i>	tõmba

Possessiivsufiks

Chamorro	Eesti keeles
rilos-hu	minu kell
rilos-mu	sinu kell
rilos-ña	tema kell
rilos-ta	meie kell
rilos-mami	nende kell
rilos-miyu	meie kellad
rilos-niña	nende kell

Tšamorro tähestik ja hääldus (4)

'	[ʔ] (kõrisulghäälik)
A	[æ]
Å	[a]
B	[b]
Ch	[ts]
D	[d]
E	[e]
F	[f]
G	[g]
Gu	[gʷ]
H	[h]
I	[i]
K	[k]

L	[l]
M	[m]
N	[n]
Ñ	[ɲ]
Ng	[ŋ]
O	[o]
P	[p]
R	[r] ~ [ɾ]
S	[s]
T	[t]
U	[u]
Y	[dz]

7. Keelenäide(3)

Håfa Adai!	"Tere!"
Memorias	Tervitused
Kao mamaolek ha' hao?	Kuidas teil läheb ? (viisakus vorm)
Håfa tatatmānu hao?	Kuidas sul läheb?
Hāyi nā'ān-mu?	Mis su nimi on?
Nā'ān-hu si Chris	Minu nimi on Chris.

8. Kirjaviis(2)

Ladina tähestik.

9. Huvitavat(3)

Pater Sanvitores tööd seas tuli välja mõningaid teisi grammatilisi töid tšamorro keele kohta. Mainida võib näiteks Safford 1909 või 1910 ning Callistus of Costenoble 1940.

Viimastel aastatel on kirjutatud mõningaid töid, mis tegelevad teatud grammatiliste nähtuste omapäraga. Raamat Chungilt 1998 ("Disain nõustumisest. Tõendid tšamorrost"), on näiteks ulatuslik töö selle keele kohta. Chungi teine raamat avaldati 2004, koostöös Ladusawaga ("Piiramine ja Küllastus"). Viimastel aastatel uuriti ja töödeldi tšamorro keelt tema murtud keelelise struktuuri pärast. Alates 2009 tegeleb Tšamorra projekt inglise keele teoste välja andmisega tšamorro keele kohta.

Kasutatud allikad:

1. <http://www.eki.ee/knab/knab.htm>

2. http://www.ethnologue.com/country_index.asp

3. [de.wikipedia.org/wiki/Chamorro_\(Sprache\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Chamorro_(Sprache))

4. http://en.wikipedia.org/wiki/Chamorro_language#Numbers

5. <http://www.cram.com/cards/test/chamorro-321204>

6. <http://books.google.ee/books?id=iUQle0R4Y3sC&pg=PA37&lpg=PA37&dq=chamorro+consonants&source=bl&ots=LscFWBKBEj&sig=pEOSHzsJWtFJlglvz8y0MLxp-HM&hl=et&sa=X&ei=Ue5zUrzzGZOjhgeBzIHADg&sqi=2&ved=0CDUQ6AEwAQ#v=onepage&q=chamorro%20consonants&f=false>

7. <http://guampedia.com/chamorro-orthography-rules/>